

رابطه محافظه‌کاری و به‌هنگام بودن سود خالص با اندازه شرکت و اندازه مؤسسه حسابرسی

حمید خالقی مقدم^۱، مصطفی احمدخان بیگی^{۲*}

چکیده: در این پژوهش روند تغییرات به‌هنگام بودن و محافظه‌کاری به‌عنوان دو ویژگی سود خالص و تأثیر دو عامل اندازه شرکت و اندازه مؤسسه حسابرسی بر روی این دو ویژگی مورد بررسی قرار گرفته است. نمونه آماری مورد بررسی این پژوهش شامل ۹۰ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره ۱۳۷۸-۱۳۸۶ است. نتایج بیانگر آن است در حالی که سود خالص شرکت‌ها به‌طور کلی محافظه‌کارانه است اما در طی زمان به‌هنگام‌تر و محافظه‌کارانه‌تر نشده است. دو عامل اندازه شرکت و اندازه مؤسسه حسابرسی نیز تأثیری بر روی دو ویژگی مورد بررسی سود خالص در این پژوهش نداشته‌اند؛ به‌گونه‌ای که سود خالص شرکت‌های بزرگ نسبت به کوچک و سود خالص شرکت‌های حسابرسی شده توسط سازمان حسابرسی نسبت به سود خالص شرکت‌های حسابرسی شده توسط مؤسسات حسابرسی معتمد بورس اوراق بهادار به‌هنگام‌تر و محافظه‌کارانه‌تر نیستند.

واژه‌های کلیدی: سود خالص، به‌هنگام بودن، محافظه‌کاری، اندازه شرکت، اندازه مؤسسه حسابرسی

۱. استادیار دانشگاه علامه طباطبایی، ایران

۲. دانشجوی دکتری حسابداری دانشگاه تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۸۹/۴/۹

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۰/۲/۱۲

نویسنده مسئول مقاله: مصطفی احمدخان بیگی

Email: babak.khanbeigi@gmail.com

مقدمه

سود خالص یکی از مهم‌ترین اقلام اطلاعات حسابداری بوده و به‌منظور مفید بودن در اخذ تصمیمات سرمایه‌گذاران، دارای ویژگی‌هایی از جمله به‌هنگام بودن است [۱]. ویژگی به-هنگام بودن جزئی از ویژگی مربوط بودن اطلاعات مطرح می‌شود [۱۱]. این ویژگی همواره تحت تأثیر ویژگی دیگری به نام محافظه‌کاری قرار گرفته است. محافظه‌کاری یکی دیگر از ویژگی‌های سودخالص است و به‌عنوان یک میثاق محدود کننده در مسیر ارایه داده‌های مربوط نقش مهمی در محدود کردن رفتارهای خوش‌بینانه مدیران در جایگاه تهیه‌کنندگان اطلاعات دارد. تعاریف چندی از محافظه‌کاری در ادبیات حسابداری ارایه شده که از جمله آن‌ها می‌توان به تعریفی که باسو ارایه داد اشاره نمود. او محافظه‌کاری را استفاده از درجات بالاتر قابلیت اتکا برای شناسایی و ثبت سودها و اخبار خوشایند (افزایش ارزش‌ها) در مقابل استفاده از درجات پایین‌تر قابلیت اتکا برای شناسایی و ثبت زیان‌ها و اخبار ناخوشایند (کاهش ارزش‌ها) تعریف نمود [۱۰]. بنابراین محافظه‌کاری و به‌هنگام بودن به‌عنوان دو ویژگی سود خالص رابطه‌ای دو طرفه با یکدیگر دارند. از آنجاکه استانداردهای حسابداری تدوین شده و تغییرات بعدی آن، اثرات مستقیم بر روی این دو ویژگی سود دارند، سؤال مطرح آن است آیا استانداردهای حسابداری ایران در طی زمان موجب افزایش ویژگی به‌هنگام بودن سود خالص شده‌اند؟ و از آنجاکه محافظه‌کاری همواره مورد تأکید تدوین‌کنندگان استاندارد بوده [۷] آیا سود خالص طی زمان محافظه-کارانه‌تر شده است؟ واتس و زیمرمن معتقدند شرکت‌هایی که با هزینه‌های سیاسی بالایی مواجه هستند، تمایل بیشتری به استفاده از رویه‌های حسابداری محافظه‌کارانه دارند [۳] اسکات نیز آگاهی دهندگی قیمت سهم (به‌عنوان شاخصی از اندازه شرکت) را یکی از شاخص‌هایی دانست که بر روی به‌هنگام بودن سود خالص تأثیر می‌گذارد. او بیان نمود، هر چه میزان آگاهی دهندگی قیمت پایین باشد، ضریب واکنش سود (به‌عنوان معیار سنجش به-هنگام بودن) بالاتر است و برعکس [۵]. به‌همین دلیل سؤال مطرح دیگر آن است آیا دو ویژگی مورد بررسی، در شرکت‌های بزرگ متفاوت از شرکت‌های کوچک

است؟ واتس و زیمرمن بیان کردند مدیران برای کاهش هزینه‌های نمایندگی، درخواست نظارت کیفی بالاتری از طریق تقاضا برای حسابرسی دارند. بنابراین تفاوت در کیفیت حسابرسی به صورت تفاوت در کیفیت سود خالص صاحبکار خود را نشان می‌دهد. کیفیت حسابرسی ابعاد متفاوتی داشته و به‌طور ذاتی غیرقابل مشاهده است. یکی از شاخص‌های سنجش آن حسن شهرت حسابرس است [۲]. بنابراین، سؤال آخر آن است آیا حسن شهرت حسابرس بر روی دو ویژگی مورد بررسی در این پژوهش اثر می‌گذارد؟

در ادامه مقاله، ابتدا مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش مرور می‌شود. سپس روش پژوهش شامل فرضیه‌های پژوهش، جامعه‌ی آماری و انتخاب شرکت‌ها، روش گردآوری داده‌ها و روش اندازه‌گیری متغیرها مطرح می‌شود. در ادامه یافته‌های آزمون فرضیه‌ها تجزیه و تحلیل و تفسیر می‌شود. بخش نهایی نیز به نتیجه‌گیری اختصاص می‌یابد [۲].

مروری بر مبانی نظری پژوهش

اغلب در متون و مباحث تئوری اثباتی حسابداری، برای توضیح و پیش‌بینی اینکه چرا یک واحد تجاری با یک رویه حسابداری خاص مخالف است و یا از آن حمایت می‌کند، سه فرضیه وجود دارد. فرضیه پاداش مدیریت که پیش‌بینی می‌کند، اگر به مدیر برحسب یکی از معیارهای عملکرد نظیر سود پاداش داده شود، مدیر در تلاش خواهد بود از روش‌های حسابداری استفاده کند که سود و پاداشش را افزایش دهد. فرضیه بدهی که پیش‌بینی می‌کند نسبت بالای بدهی به سرمایه در شرکت‌ها به احتمال زیاد موجب خواهد شد مدیران به منظور اجتناب از نقض الزامات قراردادهای و هزینه‌های نکول از روش‌های افزایش دهنده سود استفاده کنند و فرضیه هزینه‌های سیاسی که پیش‌بینی می‌کند نسبت بالای بدهی به سرمایه در شرکت‌ها به احتمال زیاد موجب خواهد شد مدیران از روش‌های افزایش دهنده سود استفاده کنند [۶][۱۳].

محافظه‌کاری و دلایل وجودی آن

پاسخ به این سؤال که "چرا" حسابداری محافظه‌کارانه توسط سرمایه‌گذاران، مدیران، حسابداران و حسابرسان ترجیح داده می‌شود می‌تواند مفید باشد. به برخی دلایل این امر در ذیل به صورت خلاصه اشاره می‌شود:

• تئوری قراردادها: منشأ محافظه‌کاری در صورت سود و زیان
واتس بیان می‌کند، شواهد مربوط به محافظه‌کاری به پیش از اثرات قانونی و مالیاتی بر حرفه حسابداری بر می‌شود و نتیجه‌گیری می‌کند محافظه‌کاری از نیازهای تجار برخاسته تا آنکه از انگیزه‌های کاهش مالیات ناشی شده باشد [۲۰].

• عدم تقارن اطلاعات بین بستانکاران و سهامداران
دوین بیان می‌کند، محافظه‌کاری در ابتدا با توان پرداخت بدهی مرتبط بوده اما پس از گذر از دوره‌های اولیه، حرفه حسابداری آن را به موضوع اندازه‌گیری سود و سایر اهداف سوق داده است [۱۸]. وارنر و اسمیت استدلال نمودند سرمایه‌گذاران بالقوه در اوراق قرضه شرکت‌ها هزینه‌های مورد انتظار جهت نظارت بر سهامداران و مدیران را تنزیل می‌کنند و آن‌را در قیمتی که برای تحصیل اوراق قرضه پرداخت می‌کنند، منظور می‌نمایند. بنابراین مالکان شرکت‌ها دارای این انگیزه هستند که با به کارگیری محافظه‌کاری از مشکلات قراردادی بکاهند [۱۷].

• عدم تقارن اطلاعات بین سهامداران و مدیران
طرح‌های پاداش و طرح‌های مبتنی بر عملکرد، برای مدیران ایجاد انگیزه نمودند تا به گونه‌ای فرصت طلبانه سودهای گزارش شده را متورم یا سودهای آتی را جهت حداکثر ساختن ارزش فعلی پاداش خودشان به سال جاری منتقل کنند. طرف‌های قرارداد از این انگیزه‌ها آگاه بودند [۱۶]. بنابراین خواستار اطمینان از قابلیت اتکاء و مربوط بودن اعداد ایجاد شده توسط سیستم حسابداری بودند. این موضوع موجب تقاضا برای حسابرسان مستقل شده است. اسکینر (۱۹۹۴) بیان می‌کند مدیران نسبت به افشای زودهنگام اخبار بد دارای انگیزه هستند تا از این طریق نشان دهند تعهد خود را جهت افشای سریع اطلاعات ایفاء نموده‌اند. چتفیلد (۱۹۶۸) نیز بیان می‌کند، محافظه‌کاری شکلی از حفاظت مدیران از خود در برابر حسابرس است [۱۵].

• عدم تقارن اطلاعات بین مدیران و رقیبان

پژوهش‌های تحلیلی اخیر پیشنهاد می‌کنند مدیران ممکن است بخواهند اخبار بد را به- منظور ترساندن رقیبان از ورود به بازار محصولات شرکت افشاء نمایند. یکی از راه‌های بالقوه دستیابی به هدف بالا گزارش محافظه کارانه‌تر اعداد حسابداری است [۱۲].

از دیگر دلایل وجود محافظه‌کاری می‌توان به عدم تقارن اطلاعات بین حسابرسان و صاحبکار، بین مدیریت و مدعیان، دلایل سیاسی، انگیزه‌های مالیاتی و قوانین و مقررات اشاره نمود [۱۹].

• ویژگی‌های کیفی اطلاعات و اندازه مؤسسه حسابرسی

طبق تعریف دی آنجلو (۱۹۸۱) کیفیت حسابرسی، افزایش توانایی حسابرسی در کشف تحریف‌های حسابداری و ارزیابی توانایی و استقلال حسابرس توسط بازار است. در حالی که مراجع تنظیم قوانین و مقررات حسابداری اذعان دارند کوچکی یا بزرگی مؤسسات حسابرسی تأثیری بر کیفیت کار حسابرسی ندارد، اما بسیاری معتقدند مؤسسات حسابرسی بزرگ حسابرسی خود را با کیفیت بیشتری نسبت به مؤسسات حسابرسی کوچک انجام می‌دهند. مهم‌ترین شاخص اندازه‌گیری کیفیت حسابرسی، اندازه حسابرس است. حسابرسان با حسن شهرت بالاتر، حسابرسی اثربخش‌تری را ارائه نموده و همین امر به افزایش ویژگی‌های کیفی اطلاعات منجر می‌شود.

• ویژگی‌های کیفی اطلاعات و اندازه شرکت

نتایج پژوهش‌های تجربی نشان دهنده آن است میزان واکنش بازده غیر منتظره به اعلامیه سود مربوط به برخی شرکت‌ها بیشتر از سایر شرکت‌ها است. اسکات دلایل مختلفی را در این ارتباط بیان نموده است از جمله میزان ریسک شرکت‌ها، ساختار سرمایه شرکت‌ها، دوام سود، کیفیت سود، فرصت رشد، ریسک نکول، انتظارات سرمایه‌گذاران و قدرت آگاهی دهندگی قیمت. قیمت سهام خود به تنهایی یک منبع اطلاعاتی راجع به ارزش و سودآوری آتی شرکت است. هرچه قدرت آگاهی دهندگی قیمت بیشتر باشد میزان واکنش به اطلاعات مندرج در سود خالص کمتر است و برعکس. یک شاخص برای اندازه‌گیری میزان آگاهی دهندگی قیمت، اندازه شرکت است. از آنجا که رسانه‌های گروهی اخبار مربوط به

شرکت‌های بزرگ‌تر را بیشتر منتشر می‌کنند؛ بنابراین قیمت آن‌ها اطلاعات بیشتری را نسبت به قیمت شرکت‌های کوچک منعکس می‌نماید و به همین دلیل توانایی سود خالص به‌منظور انتقال اطلاعات کاهش می‌یابد [۴]. در ضمن هرچه اندازه شرکت‌ها بزرگ‌تر باشد، مدیریت شرکت‌ها به‌منظور اجتناب از توجه رسانه‌ها تمایل بیشتری به استفاده از رویه‌های حسابداری محافظه‌کارانه به‌منظور کاهش سود خالص دارند [۱].

پیشینه‌ی پژوهش

واتس و زیمرم (۱۹۷۸)، زیمسکی و هاگرم (۱۹۷۹)، دیکین (۱۹۷۹)، لیهن و پاستنا (۱۹۸۲)، داوال و سلامون و اسمیچ (۱۹۸۲) و دالو و یگلند (۱۹۸۳) همگی پی بردند بین اندازه شرکت و محافظه‌کاری یک رابطه منفی و معنادار وجود دارد [۱]. پس از واتس (۱۹۹۳)، باسو (۱۹۹۷) پیشگام انجام پژوهش‌ها در مورد محافظه‌کاری بوده است [۷]. او مدل بال و براون را از طریق اضافه کردن یک ویژگی کیفی دیگر به‌عنوان محافظه‌کاری به‌شکل قابل‌ملاحظه‌ای بهبود بخشید. نتایج آزمون او نشان داد حساسیت سودها نسبت به بازده‌های منفی همزمان از ابتدای دهه ۱۹۸۰ چهار برابر شده است در حالی که حساسیت سودها نسبت به بازده‌های مثبت همزمان به ۰/۶ کاهش یافته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد، محافظه‌کاری نقش بسیار مهمی در تعیین ارقام حسابداری ایفاء می‌کند [۸]. گیولی و هاین نشان دادند، محافظه‌کاری در طول نیمه دوم قرن بیستم روند رو به رشدی را تجربه کرده است [۷]. بابونگ رابطه بین اندازه شرکت و محتوای اطلاعاتی سود خالص را بررسی و رابطه معکوسی را بین محتوای اطلاعاتی سود و اندازه شرکت مشاهده نمود [۴]. بال و همکاران و باتاچاربا و همکاران طی بررسی‌های خود دریافتند محافظه‌کاری می‌تواند سبب افزایش شفافیت اطلاعات شود [۷][۹]. پنمن و ژانگ در بررسی تجربی خود نشان دادند، به‌کارگیری با ثبات حسابداری محافظه‌کارانه توسط شرکت بدون هر گونه تغییر در روش‌ها و برآوردهای حسابداری نگرانی‌هایی را نسبت به کیفیت سود ایجاد می‌کند [۱۹]. احمد و همکاران نشان دادند، شرکت‌های بزرگ، از روش‌های محافظه‌کارانه بیشتری نسبت به سایر شرکت‌ها استفاده می‌نمایند [۳]. هاوارد چان، رابرت فاف و آلن رمزی به بررسی رابطه

بین اندازه شرکت و محتوای اطلاعاتی سود پرداختند. آن‌ها دریافتند اندازه شرکت هیچ تأثیری بر روی واکنش بازار به اعلام سود در بازه زمانی ۳ روزه ندارد [۴]. لافوند و اتز مشاهده نمودند محافظه‌کاری موجب به‌وجود آمدن نوعی عدم تقارن اطلاعاتی می‌شود [۱]. پائیک و همکاران (۲۰۰۷) دریافتند همان‌طور که دیچو (۱۹۹۴) پیش‌بینی کرده بود، با افزایش محافظه‌کاری پایداری سود کاهش پیدا می‌کند [۷]. در ایران نیز پور حیدری و همتی در حالی که از متغیر کل فروش به عنوان نماینده هزینه سیاسی استفاده کردند، بین اندازه شرکت و تمایل به کاهش سود به یک رابطه مثبت دست یافتند. اما زمانی که از تعداد کارکنان به عنوان نماینده هزینه‌های سیاسی استفاده نمودند به یک رابطه منفی پی بردند. دکتر بنی مهد به رابطه معناداری بین اندازه شرکت و محافظه‌کاری دست نیافت [۱]. مهرانی، حلاج و حسنی نیز عدم تقارن زمانی در سود خالص و رابطه آن با ارقام تعهدی در بورس اوراق بهادار تهران را مورد بررسی قرار داده و دریافتند سود خالص نسبت به بازده منفی سهام حساس تر از بازده مثبت سهام است [۸].

فرضیه‌های پژوهش

در این پژوهش بر مبنای اهداف، اهمیت پژوهش و مبانی نظری، فرضیه‌های زیر تدوین شده است.

فرضیه اول: سود خالص در طول دوره مورد مطالعه به‌هنگام‌تر و محافظه‌کارانه‌تر شده است. اسکات (۲۰۰۳) بیان کرد بین اندازه شرکت و میزان واکنش به اطلاعات منعکس در سود خالص رابطه‌ای منفی وجود دارد. بروان (۱۹۷۰) و بایونگ (۲۰۰۰) نیز به نتیجه‌ای مشابه دست یافتند. تئوری هزینه‌های سیاسی نیز بیان می‌کند مدیران شرکت‌های بزرگ به منظور اجتناب از توجه رسانه‌های گروهی تمایل به استفاده از رویه‌های حسابداری محافظه‌کارانه دارند. بر این اساس فرضیه دوم پژوهش به شرح زیر تدوین شده است:

فرضیه دوم: سود خالص شرکت‌های بزرگ به‌هنگام‌تر و محافظه‌کارانه‌تر از سود خالص شرکت‌های کوچک است.

بسیاری از پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند کیفیت حسابرسی با اندازه مؤسسه حسابرسی رابطه مثبت و معنادار (پال مورس ۱۹۹۸، کریشهان شوئر ۲۰۰۰، دلتاس و دوگار ۲۰۰۴، چانتائو و همکارانش ۲۰۰۷) و کیفیت حسابرسی با کیفیت سود خالص نیز رابطه مثبت و معنادار دارد (گراملینگ و همکاران ۲۰۰۱، کریشهان ۲۰۰۳، بالسام و همکاران ۲۰۰۳، جنکیز و همکاران ۲۰۰۶). نتایج این پژوهش‌ها مبنای تدوین فرضیه سوم پژوهش به شرح زیر قرار گرفت:

فرضیه سوم: سود خالص شرکت‌های حسابرسی شده توسط سازمان حسابرسی به‌هنگام تر و محافظه کارانه تر از سود خالص شرکت‌های حسابرسی شده توسط مؤسسات حسابرسی معتمد بورس اوراق بهادار تهران است.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر از نوع استقرایی و پس رویدادی و روش آماری آن همبستگی مقطعی است. قلمرو زمانی این پژوهش از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۶ است. داده‌های پژوهش حاضر از لوح‌های فشرده، آرشیو تصویری و آماری سازمان بورس اوراق بهادار تهران، پایگاه اینترنتی بورس اوراق بهادار و دیگر پایگاه‌های مرتبط و نیز از نرم‌افزار رهاورد نوین استخراج شده‌اند. تحلیل و پردازش داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزارهای spss و excel صورت پذیرفته است [۷].

جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری این پژوهش شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران هستند.

نمونه آماری به روش حذفی و با اعمال شرایط زیر تعیین شد:

۱. به‌منظور همگن شدن نمونه آماری، شرکت‌ها قبل از سال ۱۳۷۸ در بورس اوراق بهادار پذیرفته شده باشند.

۲. در طی دوره مورد بررسی سال مالی خود را تغییر نداده باشند.

۳. به‌دلیل ماهیت خاص فعالیت، جزء شرکت‌های واسطه‌گری مالی نباشند.

۴. برای رعایت قابلیت مقایسه، دوره مالی آن‌ها منتهی به پایان اسفند ماه باشد.

۵. اطلاعات موردنیاز در بخش تعریف متغیرها بوده و در دوره مورد بررسی دارای وقفه معاملاتی نباشند.

با مدنظر قرار دادن محدودیت‌های بالا، تعداد ۱۰۳ شرکت به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. با بررسی داده‌های جمع‌آوری شده و حذف مشاهدات پرت، در نهایت نمونه ۹۰ شرکت را شامل شده است [۷].

اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش

در این پژوهش به‌منظور آزمون فرضیه‌ها از مدل‌های زیر استفاده شده است.

۱. به‌هنگام بودن سود خالص: ویژگی به‌هنگام بودن سود با استفاده از ضریب تبیین تعدیل شده مدل (۱) اندازه‌گیری شده است. این مدل ارتباط بین سود خالص (که توسط متغیر ارزش بازار حقوق صاحبان سهام در پایان سال $t-1$ همگن شده است) با بازده سهام را بررسی می‌نماید.

$$\frac{NI_t}{P_{t-1}} = \alpha_0 + \beta_1 R_{it} + \varepsilon_t \quad \text{مدل (۱):}$$

NI_t : سود خالص شرکت I قبل از اقلام غیر مترقبه در سال t

$P_{i,t-1}$: ارزش بازار حقوق صاحبان سهام شرکت I در پایان سال $t-1$

R_{it} : بازده سهام شرکت I در سال t که به‌صورت تفاوت قیمت هر سهم شرکت در پایان دوره و قیمت هر سهم در ابتدای دوره به‌علاوه تعدیلات ناشی از عایدات سهام (شامل سود تقسیمی، سهام جایزه و...) تقسیم بر قیمت هر سهم در ابتدای دوره تعریف شده است.

۲. محافظه‌کارانه بودن سود خالص: به‌منظور سنجش ویژگی محافظه‌کاری سود خالص ابتدا ضریب تبیین مدل (۲) محاسبه شده و سپس میانگین و میانگین رتبه‌ای تفاوت ضرایب تبیین تعدیل شده مدل (۲) و مدل (۱) در طول دوره مورد بررسی در این پژوهش مقایسه شده است.

$$\frac{NI_t}{P_{t-1}} = \alpha_0 + \beta_1 R_{it} + \beta_2 R_{it} DR_{it} + \beta_3 DR_{it} + \varepsilon_t \quad \text{مدل (۲):}$$

Drit: متغیر مجازی است. در صورتی که اخبار بد وجود داشته باشد برابر با یک و در غیر این صورت برابر با صفر است.

تعریف عملیاتی مابقی متغیرهای استفاده شده در مدل مشابه با مدل (۱) است.

۳. روند به‌هنگام بودن سود خالص: بدین منظور دوره مورد بررسی به دو دوره کوتاه‌تر از سال ۱۳۷۸ تا سال ۱۳۸۲ (دوره اول) و از سال ۱۳۸۳ تا سال ۱۳۸۷ (دوره دوم) تقسیم شده است. روند به‌موقع بودن سود خالص از طریق مقایسه میانگین رتبه‌ای ضریب تبیین تعدیل شده مدل (۱) در زیر دوره اول و دوم تعیین شده است.

۴. روند محافظه‌کارانه بودن سود خالص: بدین منظور دوره مورد بررسی به دو دوره کوتاه‌تر از سال ۱۳۷۸ تا سال ۱۳۸۲ (دوره اول) و از سال ۱۳۸۳ تا سال ۱۳۸۷ (دوره دوم) تقسیم شده است. روند محافظه‌کاری سود از طریق مقایسه میانگین رتبه‌ای تفاوت ضرایب تبیین تعدیل شده مدل (۱) و (۲) در زیر دوره اول و دوم تعیین شده است.

به‌منظور آزمون فرضیه‌های دوم و سوم، نمونه آماری این پژوهش بر حسب متغیرهای زیر، به دو زیر نمونه تقسیم شده است. متغیرهای به‌هنگام بودن و محافظه‌کاری سود در هر یک از زیر نمونه‌ها اندازه‌گیری شده و از طریق مقایسه میانگین ضرایب تبیین تعدیل شده مدل‌ها به دو روش آزمون‌های t برای دو نمونه مستقل و یو من ویتنی، مورد آزمون قرار گرفته‌اند.

اندازه شرکت: از ارزش بازار حقوق صاحبان سرمایه به‌منظور اندازه‌گیری این متغیر استفاده شده است. متغیر کنترلی یاد شده برای شرکت‌هایی که ارزش بازار حقوق صاحبان سرمایه آن‌ها بیشتر از میانه است یک و برای مابقی صفر است.

اندازه مؤسسه حسابرسی: از نوع مؤسسه حسابرسی به‌منظور اندازه‌گیری این متغیر استفاده شده است. متغیر کنترلی مزبور برای شرکت‌هایی که توسط سازمان حسابرسی مورد رسیدگی قرار گرفته‌اند؛ یک و برای شرکت‌هایی که توسط مؤسسات حسابرسی معتمد بورس اوراق بهادار تهران مورد رسیدگی قرار گرفته‌اند، صفر است.

آزمون فرصه‌ها و تحلیل یافته‌های پژوهش

۱. روند به‌نگام بودن و محافظه کاری سود خالص: بدین منظور مدل (۱) و (۲) برای هر یک از سال‌های مورد بررسی در این پژوهش برآورد و تعداد نه ضریب تبیین تعدیل شده استخراج شده است. میانگین رتبه‌ای ضرایب تبیین تعدیل شده مدل (۱) در هر یک از زیر دوره‌های اول و دوم، به منظور آزمون افزایش آن‌ها در طول زمان با استفاده از آزمون رتبه‌ای ویلکاکسون به شرح جدول ۱ مقایسه شده است.

جدول ۱. نتایج آزمون روند به‌نگام بودن سود خالص در طول زمان

نام دوره	تعداد سال	میانگین رتبه‌ای	آماره Z	آماره P
دوره اول	۵	۵.۶	-۰.۷۳۵	۰.۴۶
دوره دوم	۴	۴.۲۵		

همان‌طور که نشان داده شده، آماره Z از مقدار بحرانی کوچک‌تر بوده و سطح خطا از ۵٪ بزرگ‌تر است.

میانگین رتبه‌ای تفاوت ضرایب تبیین تعدیل شده مدل‌های (۱) و (۲) نیز در هر یک از زیر دوره‌های اول و دوم به منظور آزمون افزایش آن‌ها در طول زمان، با استفاده از آزمون رتبه‌ای ویلکاکسون به شرح جدول ۲ مقایسه شده است. گفتنی است، به منظور آزمون محافظه کارانه بودن سود خالص شرکت‌های منظور شده در نمونه به‌طور کلی، میانگین و میانگین رتبه‌ای ضرایب تبیین تعدیل شده مدل (۱) و (۲) با کمک آزمون‌های t برای دو نمونه مستقل و ویلکاکسون مورد مقایسه قرار گرفت. نتایج بیانگر آن بود که سود خالص شرکت‌ها به‌طور کلی محافظه کارانه است.

جدول ۲. نتایج آزمون روند محافظه کاری سود خالص در طول زمان

نام دوره	تعداد سال	میانگین رتبه‌ای	آماره Z	آماره P
دوره اول	۵	۵.۸	-۰.۹۸	۰.۳۲
دوره دوم	۴	۴		

همان‌طور که نشان داده شده است آماره Z از مقدار بحرانی کوچک‌تر بوده و سطح خطا از ۵٪ بزرگ‌تر است. بنابراین نتایج آزمون بیانگر آن است که روند انتشار به‌هنگام سود خالص در بازار سرمایه افزایش نیافته است. به‌علاوه گرچه سود خالص شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران اخبار بد را نسبت به اخبار خوب به‌موقع‌تر منعکس می‌نماید اما روند انعکاس به‌هنگام اخبار بد در طی مدت زمان مورد بررسی در این پژوهش افزایش نیافته است. بنابراین فرضیه اول پژوهش تأیید نشده است.

۲. به‌هنگام و محافظه‌کارانه بودن سود خالص در شرکت‌های بزرگ نسبت به شرکت‌های کوچک: بدین منظور ابتدا شرکت‌ها به دو گروه بزرگ و کوچک تقسیم شدند. سپس مدل (۱) به تفکیک هر یک از سال‌های مورد بررسی برای هر گروه برآورد و تعداد نه ضریب تبیین تعدیل شده برای هر گروه محاسبه شده است. سپس میانگین ضرایب تبیین تعدیل شده با کمک آزمون‌های t برای دو نمونه مستقل و یو من ویتنی مورد مقایسه قرار گرفت که نتایج آزمون اول به شرح جدول ۳ بوده و نتایج آزمون دوم هم نتایج آزمون اول را تأیید می‌نماید. گفتنی است، فرضیه اول در هر یک از گروه‌ها نیز مورد آزمون قرار گرفت. نتایج بیانگر آن بود که سود خالص در شرکت‌های کوچک و بزرگ در طی زمان به‌هنگام‌تر و محافظه‌کارانه‌تر نشده است.

جدول ۳. مقایسه به‌هنگام بودن سود خالص در شرکت‌های بزرگ و کوچک

اندازه	میانگین ضرایب تبیین تعدیل شده	انحراف استاندارد	درجه آزادی	آماره F	آماره T	سطح خطا
بزرگ	۰.۱۳	۰.۱۱	۱۶	۰.۳۷	-۰.۶۷	۰.۵۱
کوچک	۰.۱۷	۰.۱۳				

همان‌طور که نشان داده شده، آماره t از مقدار بحرانی کوچک‌تر بوده و سطح خطا از ۵٪ بزرگ‌تر است.

به‌منظور مقایسه محافظه‌کارانه بودن سود خالص در شرکت‌های بزرگ و کوچک، میانگین تفاوت ضرایب تبیین تعدیل شده مدل‌های (۱) و (۲) در هر یک از دو گروه با

کمک آزمون‌های t برای دو نمونه مستقل و یو من ویتنی مورد مقایسه قرار گرفت که نتایج آزمون اول به شرح جدول ۴ بوده و نتایج آزمون دوم هم نتایج آزمون اول را تأیید می‌کند.

جدول ۴. مقایسه محافظه کاری سود خالص در شرکت‌های بزرگ و کوچک

اندازه	میانگین تفاوت ضرایب تیین تعدیل شده	انحراف استاندارد	درجه آزادی	آماره F	آماره T	سطح خطا
بزرگ	۰.۱۸	۰.۱۲	۱۶	۱.۱۴	۰.۱۳	۰.۸۹
کوچک	۰.۱۷	۰.۱۳				

همان‌طور که نشان داده شده، آماره t از مقدار بحرانی کوچک‌تر بوده و سطح خطا از ۵٪ بزرگ‌تر است.

بنابراین نتایج آزمون بیانگر آن است که سود خالص شرکت‌های بزرگ به هنگام‌تر و محافظه کارانه‌تر از سود خالص شرکت‌های کوچک نیستند. هر چند به هنگام بودن سود در شرکت‌های کوچک و محافظه کارانه بودن سود در شرکت‌های بزرگ بیشتر است اما این تفاوت از لحاظ آماری معنادار نیستند. بنابراین، برخلاف فرضیه هزینه‌های سیاسی که بیان می‌دارد شرکت‌های بزرگ‌تر تمایل کمتری به انعکاس سود در صورت‌های مالی خود دارند، نتایج پژوهش تأیید کننده این امر نبوده و فرضیه دوم پژوهش نیز تأیید نشده است.

۳. به هنگام و محافظه کارانه بودن سود خالص در شرکت‌های حسابرسی شده توسط سازمان حسابرسی و شرکت‌های حسابرسی شده توسط مؤسسات حسابرسی معتمد بورس اوراق بهادار تهران:

این فرضیه نیز مشابه با فرضیه دوم مورد آزمون قرار گرفت. نتایج آزمون به هنگام بودن سود با استفاده از آزمون t برای دو نمونه مستقل به شرح جدول ۵ است و نتایج آزمون یو من ویتنی هم نتایج آزمون اول را تأیید می‌نماید. گفتنی است، فرضیه اول در هر یک از گروه‌ها نیز مورد آزمون قرار گرفت. نتایج بیانگر آن بود که سود خالص در شرکت‌های حسابرسی شده توسط سازمان حسابرسی و شرکت‌های حسابرسی شده توسط مؤسسات حسابرسی معتمد بورس در طی زمان به هنگام‌تر و محافظه کارانه‌تر نشده است.

جدول ۵. مقایسه به‌هنگام بودن سود خالص در شرکت‌های حسابرسی شده توسط سازمان حسابرسی و مؤسسات حسابرسی معتمد بورس اوراق بهادار تهران

حسابرس	میانگین ضرایب تبیین تعدیل شده	انحراف استاندارد	درجه آزادی	آماره F	آماره T	سطح خطا
سازمان حسابرسی	۰.۱۷	۰.۱۱	۱۶	۰.۹۳	۰.۰۹	۰.۹۲
مؤسسات معتمد بورس	۰.۱۶	۰.۱۶				

همان‌طور که نشان داده شده، آماره t از مقدار بحرانی کوچک‌تر بوده و سطح خطا از ۵٪ بزرگ‌تر است.

نتایج آزمون مقایسه میانگین تفاوت ضرایب تبیین تعدیل شده مدل‌های (۱) و (۲) در هر یک از گروه‌ها با کمک آزمون‌های t برای دو نمونه مستقل و یو من ویتنی مورد مقایسه قرار گرفت که نتایج آزمون اول به شرح نگاره ۶ است و نتایج آزمون دوم هم نتایج آزمون اول را تأیید می‌نماید.

جدول ۶. مقایسه محافظه‌کاری سود خالص در شرکت‌های حسابرسی شده توسط سازمان حسابرسی و مؤسسات حسابرسی معتمد بورس اوراق بهادار تهران

حسابرس	میانگین تفاوت ضرایب تبیین تعدیل شده	انحراف استاندارد	درجه آزادی	آماره F	آماره T	سطح خطا
سازمان حسابرسی	۰.۲۱	۰.۱۵	۱۶	۰.۱۴	۰.۵۴	۰.۵۹
مؤسسات معتمد بورس	۰.۱۷	۰.۱۶				

همان‌طور که نشان داده شده، آماره t از مقدار بحرانی کوچک‌تر بوده و سطح خطا از ۵٪ بزرگ‌تر است

بنابراین نتایج آزمون بیانگر آن است تفاوتی در به‌هنگام و محافظه‌کارانه بودن سود خالص شرکت‌های حسابرسی شده توسط سازمان حسابرسی و شرکت‌های حسابرسی شده توسط مؤسسات حسابرسی معتمد بورس اوراق بهادار تهران وجود ندارد. هرچند به‌هنگام و محافظه‌کارانه بودن سود در شرکت‌های حسابرسی شده توسط سازمان حسابرسی بیشتر است اما این تفاوت از لحاظ آماری معنادار نیستند. بنابراین، فرضیه سوم پژوهش نیز تأیید نشده است.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش روند تغییر به‌هنگام بودن و محافظه‌کاری به‌عنوان دو ویژگی سود خالص و تأثیر دو عامل اندازه شرکت و اندازه مؤسسه حسابرسی بر روی این دو ویژگی مورد بررسی قرار گرفت. محافظه‌کاری به معنای شناسایی سریع‌تر اخبار بد در سود نسبت به اخبار خوب با توجه به جریان‌ات نقدی تعریف می‌شود [۸]. بدین منظور از دو مدل جهت سنجش به‌هنگام بودن و محافظه‌کاری سود خالص بهره گرفته شد. مدل اول به بررسی رابطه همزمان بین سود و بازده می‌پرداخت و مدل دوم که معروف به مدل باسو است، با استفاده از یک متغیر مجازی اقدام به تفکیک بازده‌های مثبت و منفی نموده و بدین ترتیب به بررسی سرعت شناسایی اخبار بد نسبت به اخبار خوب در سود می‌پرداخت. نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های پژوهش بیانگر آن بود که سود خالص شرکت‌ها به‌طور کلی محافظه‌کارانه است اما این سود در طی زمان نه به‌هنگام‌تر شده و نه محافظه‌کارانه‌تر. این نتیجه با نتایج پژوهش گیولی و هاین مینی بر محافظه‌کارانه‌تر شدن سود خالص در نیمه دوم قرن بیستم ناسازگار [۱۴] و با نتایج پژوهش مهرانی و همکاران (۱۳۸۸) سازگار است. به‌علاوه سود خالص شرکت‌های بزرگ به‌هنگام‌تر و محافظه‌کارانه‌تر از سود خالص شرکت‌های کوچک نیستند. به بیان دیگر عامل اندازه شرکت نمی‌تواند دو ویژگی مورد بررسی در این پژوهش را تحت تأثیر قرار دهد. این نتیجه با نتایج پژوهش واتس و زیمرمن (۱۹۷۸)، زیمسکی و هاگرمن (۱۹۷۹)، احمد و همکاران (۲۰۰۲) و پورحیدری و همی (۱۳۸۳) ناسازگار و با نتایج پژوهش هاروارد چان، رابرت فاف، آلن رمزی (۲۰۰۵) سازگار است. در ضمن اندازه مؤسسه حسابرسی نیز نمی‌تواند دو ویژگی مورد بررسی سود در این پژوهش را تحت تأثیر قرار دهد و بنابراین سود خالص شرکت‌های حسابرسی شده توسط سازمان حسابرسی به‌هنگام‌تر و محافظه‌کارانه‌تر از سود خالص شرکت‌های حسابرسی شده توسط موسسات حسابرسی معتمد بورس اوراق بهادار تهران نیستند. این نتیجه با نتایج پژوهش‌های کریشن (۲۰۰۳)، بالسام و همکاران (۲۰۰۳) و جینکز و همکاران (۲۰۰۶) ناسازگار و با نتایج پژوهش لام و چانگ (۱۹۹۴) و لوئس هنوک (۲۰۰۵) سازگار است.

محدودیت‌های پژوهش

محدودیت‌ها و مشکل‌هایی که در اجرای پژوهش حاضر وجود داشته و باید حین تفسیر یافته‌های پژوهش و تعمیم آن مد نظر قرار گیرند، به شرح زیر هستند:

۱. با توجه به اینکه نمونه پژوهش از بین شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران انتخاب شده است و شرکت‌های نمونه از لحاظ اندازه، صنعت، ساختار مالکیت، نوع محصولات به طور لزوم معرف تمام واحدهای اقتصادی فعال در کشور نیستند، بنابراین تعمیم یافته‌ها باید با دقت صورت پذیرد [۸].

۲. پژوهش حاضر در برگیرنده یک دوره زمانی نه ساله (۱۳۷۸-۱۳۸۸) است. بدیهی است این بازه زمانی برای مطالعه روند تغییرات به‌هنگام و محافظه‌کارانه بودن سود خالص به‌عنوان دو ویژگی مورد بررسی کوتاه است. اما متأسفانه به دلیل در دسترس نبودن اطلاعات مورد نیاز برای این پژوهش خارج از بازه مورد نظر، دوره زمانی مورد بررسی محدودتر شده است.

پیشنهادها

با توجه به پژوهش‌های گسترده‌ای که در خارج از ایران با محوریت به‌هنگام بودن و محافظه‌کاری انجام شده، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. بررسی رابطه میان حاکمیت شرکتی و به‌هنگام بودن و محافظه‌کارانه بودن سود خالص
۲. بررسی رابطه میان سوابق و تجربه حرفه‌ای حسابرسی که سرپرستی حسابرسی صورت-های مالی را برعهده می‌گیرند با میزان به‌هنگام بودن و محافظه‌کارانه بودن سود خالص
۳. بررسی رابطه بین به‌هنگام بودن و محافظه‌کاری با هزینه‌های استقراض، اهرم‌های مالی، راهبری شرکتی، حق الزحمه‌های حسابرسی، دوره تصدی حسابرس، انگیزه‌های منفعت-

جویانه مدیران

منابع

۱. ابراهیمی کردلر علی، علیرضا شهریاری. بررسی رابطه بین هزینه های سیاسی و محافظه کاری (فرضیه سیاسی) در بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه بررسیهای حسابداری و حسابرسی ۱۳۸۸؛ ۵۷: ۳-۱۶.
۲. اعتمادی حسین، امیر محمدی، مهدی ناظمی اردکانی. بررسی رابطه بین تخصص حسابرس و کیفیت سود در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه پژوهش های حسابداری مالی ۱۳۸۸؛ ۱۷: ۱۷-۳۲.
۳. بنی مهد بهمن، تهمینه باغبانی. اثر محافظه کاری حسابداری، مالکیت دولتی، اندازه شرکت و نسبت اهرمی بر زیان دهی شرکت ها، فصلنامه بررسیهای حسابداری و حسابرسی ۱۳۸۸؛ ۵۸: ۵۳-۷۰.
۴. خوش طینت محسن، صغری براری نوکاشتی. تأثیر اندازه شرکت بر محتوای اطلاعاتی اعلامیه سود، فصلنامه مطالعات حسابداری ۱۳۸۵؛ ۱۶: ۱-۱۸.
۵. رحمانی علی، مسعود غلامزاده لداری. رابطه کیفیت سود و درج نام شرکت ها در فهرست نرخ های بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه بررسیهای حسابداری و حسابرسی ۱۳۸۸؛ ۵۵: ۳-۱۸.
۶. کرستانی غلامرضا، حبیب امیریگی لنگرودی. محافظه کاری در گزارشگری مالی، بررسی رابطه عدم تقارن زمانی سود و MTB به عنوان دو معیار ارزیابی محافظه کاری، فصلنامه بررسیهای حسابداری و حسابرسی ۱۳۸۶؛ ۵۲: ۸۹-۱۰۶.
۷. مشایخی بیتا، مهدی محمد آبادی، رضا حصارزاده. تأثیر محافظه کاری بر پایداری و توزیع سود، فصلنامه بررسیهای حسابداری و حسابرسی ۱۳۸۸؛ ۵۶: ۱۰۷-۱۲۴.
۸. مهرانی کاوه، محمد حلاج، عباس حسنی. بررسی محافظه کاری در سود حسابداری و رابطه آن با ارقام تعهدی در بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه تحقیقات حسابداری ۱۳۸۸؛ ۳: ۱-۲۰.

9. Ball R. How naïve is the stock market's use of earnings information? Journal of Accounting & Economics 1996; 20: 21-42

10. Basu S. The conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings, *Journal of Accounting & Economics* 1997; 24: 3-37
11. Beaver. W. Asymmetry in earnings timeliness and persistence: a simultaneous equation approach, On line: <http://www.ssrn.com>; 2008.
12. Chan S, Wesley. Stock price to news and no-news: drift and reversal after headlines, *Journal of accounting and economic* 2003; 32: 20-35
13. Ding Y, H Stolowy. Timeliness and conservatism changes over time in the properties of net income in France, on line: <http://www.ssrn.com>; 2007
14. Givoly D, C Hayn. The changing time series properties of earnings, cash flows and accruals: has financial reporting become more conservative? *Journal of Accounting and Economics* 2000; 29: 4-25.
15. Kwon S. Value Relevance of Financial Information and Conservatism: High-Tech versus Low-Tech Stocks, Online:<http://www.ssrn.com>; 2002
16. Lafond R. The influence of ownership structure on earnings conservatism and the informativeness of stock prices: An international comparison. On line:
17. <http://www.ssrn.com>; 2005.
18. Lim R. The Relationship between Corporate Governance and Accounting Conservatism: Australian Evidence, Online: <http://www.ssrn.com>; 2006
19. Pae J, D. Thornton, M Welker. The link between earnings Conservatism and the price to book ratio, forthcoming, *Contemporary Accounting Research*. working paper, university of Michigan; 2005
20. Penman H, Stephen, Zhang. Accounting Conservatism, the Quality of Earnings, and Stock Returns. *Accounting horizon* 2002; 15: 21-35
21. Ross L, Watts. Asymmetric timeliness of earnings, market-to-book and conservatism in financial reporting, online: <http://www.ssrn.com>; 2007.